TURIZMNING HUDUDIY RIVOJLANISHIGA DEMOGRAFIK JARAYONLAR VA AHOLI MIGRATSIYASINING TA'SIRI (QORAQALPOG'ISTON MISOLIDA)

Qaljanbaev Aqilbek
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti,
Geografiya va tabiiy resurslar fakulteti
Email: aqilbekqaljanbaev654@gmail.com
ORCID: 0009-0001-9786-6198

Annotatsiya. Maqolada demografik jarayonlar va aholi migratsiyasining turizmning hududiy rivojlanishiga ta'siri nazariy va statistik jihatdan tahlil qilingan. Xorij, MDH, O'zbekiston hamda Qoraqalpog'iston tadqiqotlari qiyosiy ko'rib chiqildi. Rasmiy statistikaga ko'ra, respublika aholisi 2023-yil 1-yanvardagi 1 976,3 ming kishidan 2025-yil 1-iyulda 2 040,7 ming kishiga oshgan (yiliga taxminan 1,3%), ammo sof migratsiya saldosi uzoq vaqt manfiy (1991–2021-yillarda −256,0 ming kishi). Shu bilan birga xorijiy turistlar soni 2018-yildagi 15 274 kishidan 2025-yilda 405 800 kishiga yetgan. Tahlil natijasida turizm va demografik ko'rsatkichlar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri sababiy bog'liqlik mavjud manbalarda isbotlanmagani aniqlandi va "demografik ko'rsatkich – ta'sir kanali – turizm choralari" tizimli modeli taklif etildi.

Kalit so'zlar: turizmning hududiy rivojlanishi, demografik jarayonlar, aholi migratsiyasi, mehnat resurslari, Qoraqalpog'iston, sof migratsiya saldosi, turistik oqim.

Abstract. The article examines, from theoretical and statistical perspectives, how demographic processes and population migration affect the regional development of tourism. Studies from abroad (Devedžić; Oliver-Esteban and Romero-Calcerrada), the CIS (Khramova et al.), Uzbekistan (Djuraeva and Kamilova; Ochilova and Sadullaev) and Karakalpakstan (Auezov; Tureniyazova and Ametov) are compared. Official statistics show that the population of the republic grew from 1,976.3 thousand on 1 January 2023 to 2,040.7 thousand on 1 July 2025 (about 1.3% a year), while net migration has long been negative (−256.0 thousand in 1991–2021). Foreign tourist arrivals rose from 15,274 in 2018 to 405,800 in 2025. The available sources do not establish a direct causal link between tourism and demographic indicators; a systemic "demographic indicator – impact channel – tourism measure" model is proposed.

Keywords: regional tourism development, demographic processes, population migration, labour resources, Karakalpakstan, net migration balance, tourist flow.

KIRISH

Turizmning hududiy rivojlanishi mehmonlar oqimi bilan bir qatorda, shu hududda yashovchi aholining soni, yosh tarkibi, bandligi va ko‘chish qarorlariga ham bog‘liq. Aholi turistik xizmatning ishchi kuchi, mahalliy bozori va mezbon jamoasini tashkil etadi; migratsiya esa bu resurslarni hududlar o‘rtasida qayta taqsimlaydi. Shu sababli turizm rejalashtirishda demografik omillarni hisobga olish zarur.

Qoraqalpog‘iston bu jihatdan alohida e’tiborga loyiq. Respublikada tabiiy o‘sish davom etmoqda, ammo migratsiya saldosi uzoq vaqtdan beri manfiy; qoraqalpoq mualliflari buni mintaqadagi ekologik muammolar va bandlik cheklovlari bilan bog‘laydi [1]. Shu bilan birga so‘nggi yillarda turistik oqim keskin o‘sdi [2; 8]. Ushbu ikki jarayonning o‘zaro munosabati manbalarda tizimli o‘rganilmagan.

Tadqiqotning maqsadi - demografik jarayonlar va migratsiyaning turizmning hududiy rivojlanishiga ta’sir kanallarini aniqlash va Qoraqalpog‘iston ma’lumotlari asosida baholash. **Vazifalar:** (1) Xorij, MDH, O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston tadqiqotlarini sharhlash; (2) aholi soni va migratsiya dinamikasini tahlil qilish; (3) turistik oqim bilan demografik ko‘rsatkichlarni solishtirish; (4) ta’sir kanallari modeli va amaliy takliflarni ishlab chiqish.

1. NAZARIY ASOSLAR VA TADQIQOTLAR SHARHI

Xorij tadqiqotlari. M. Devedžić turizmning demografik rivojlanishga ta’sirini to‘rt yo‘nalishda umumiy aholi dinamikasi, migratsiya, aholi tarkibi va xonadonlar o‘zgarishi bo‘yicha tahlil qilgan. Muallifga ko‘ra, turizm bilan bog‘liq aholi o‘sishi asosan migratsiya hisobiga yuz beradi va turistik markazlarda yaqqol ko‘rinadi; bandlik uchinchi sektor tomon siljiydi, ayollarning iqtisodiy faolligi oshadi, aholisi kamayayotgan hududlar uchun esa kichik hajmli turizm eng mos keladi. Shu bilan birga ta’sir universal emas va hududning turizm turi hamda demografik ahvoliga bog‘liq [7]. A. Oliver-Esteban va R. Romero-Calcerrada 1993–2025-yillardagi 268 ta maqolani PRISMA asosida sharhlab, turizm demografik ko‘rsatkichlarni asosan diversifikatsiyalangan mahalliy iqtisodiyot, kuchli ijtimoiy kapital va muvofiqlashtirilgan boshqaruv sharoitida yaxshilashini; monokultura, kuchli mavsumiylik, uy-joy bosimi va zaif hududiy tartibga solishda esa neytral yoki salbiy natija kuzatilishini aniqlagan. Mualliflar turizmni “universal davo” emas, balki “shartli hududiy dastak” deb baholaydi, sharh esa sababiy bog‘liqlikni isbotlamaydi [6].

MDH tadqiqotlari. M.N. Xramova, R.V. Manshin va E.V. Skoblina Rossiyadan Indoneziyaga (Bali) turistik oqim misolida turizmning migratsiya omiliga aylanishini ko‘rsatgan: ko‘p tashrif buyuruvchilar asta-sekin uzoq muddatli rezidentlarga aylanadi, rasmiy statistika esa doimiy migratsiyani qayd etgani uchun vaqtinchalik turish va tranzitni hisobga olmaydi, shu sababli aholi soni baholari bir necha yuzdan o‘n minglab

kishigacha farq qiladi [5]. Bu natija Qoraqalpog‘iston uchun metodik ogohlantirish bo‘lib xizmat qiladi: migratsiya statistikasi vaqtinchalik turish va mavsumiy harakatlarni to‘liq aks ettirmasligi mumkin.

O‘zbekiston tadqiqotlari. S.A. Djo‘rayeva va N.A. Kamilova mamlakatdagi demografik o‘zgarishlarni aholi o‘sishi, yosh tarkibi, urbanizatsiya va migratsiyani hamda ularning mehnat bozori, iste’mol, ijtimoiy soha va iqtisodiy o‘sishga ta’sirini tahlil qilgan [3]. X.F. Ochilova va A.A. Sadullayev turizmda kadrlar ehtiyojini bashorat qilib, 2025-yil uchun 830 ming to‘g‘ridan-to‘g‘ri va 1 610 ming bilvosita ish o‘rni prognozini, malakali kadrlar yillik talabning atigi 30–32 foizini qoplashini va xorijiy ishchi kuchi turizm bandligining 2–3 foizini tashkil etishini keltirgan; ular kadr prognozlarini hududiy bandlik siyosatiga kiritishni taklif qiladi [4].

Qoraqalpog‘iston tadqiqotlari. O.T. Auezov demografik omillar va migratsiyaning mehnat resurslari shakllanishiga ta’sirini o‘rganib, tabiiy o‘sishning sekinlashayotganini, sof migratsiyaning uzoq vaqt manfiy ekanini va mehnat migratsiyasini tartibga solish zarurligini ko‘rsatgan; maqolada turizm ma’lumotlari yo‘q [1]. D.Q. Tureniyazova va A.K. Ametov 2018–2022-yillardagi turistik oqim va joylashtirish infratuzilmasi ma’lumotlarini keltirgan [2].

Shunday qilib, demografik-migratsion va turistik ma’lumotlar mavjud, biroq Qoraqalpog‘iston bo‘yicha ularni birgalikda tahlil qilgan ish ko‘rib chiqilgan manbalarda uchramadi. Bu tadqiqot bo‘shlig‘i hisoblanadi.

2. TADQIQOT METODLARI

Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy va statistik tahlil, hujjatlar kontent-tahlili, o‘sish sur’ati va ulushlarni hisoblash hamda tizimli yondashuv qo‘llandi. Ma’lumotlar rasmiy statistika va ilmiy maqolalardan olindi [1; 2; 8], hisob-kitoblar muallifniki. **Cheklovlar:** (1) sababiy bog‘liqlik ekonometrik usulda baholanmadi; (2) tuman kesimida faqat [1] da keltirilgan tanlangan yillar mavjud; (3) [1] da migratsiya yig‘indilari “ming kishi” deb berilgan bo‘lsa-da, yillik qiymatlar alohida kishilar sonidek ko‘rinadi, shu bois birliklar asl statistikada tekshirilishi kerak; (4) turizmdagi bandlik bo‘yicha Qoraqalpog‘iston ma’lumoti topilmadi.

3. NATIJALAR VA MUHOKAMA

1-jadvalda respublika aholisi dinamikasi berilgan. 2023-yil 1-yanvardan 2025-yil 1-iyulgacha (2,5 yil) aholi 64,4 ming kishiga yoki 3,26 foizga, yiliga o‘rtacha 1,29 foizga oshgan. Bu O‘zbekiston aholisining taxminan 5,4 foizi (2025-yil 1-iyulda 37,9 mln kishidan 2 040,7 ming) demakdir. Aholining shahar va qishloq o‘rtasidagi taqsimoti deyarli o‘zgarmagan: shahar aholisi ulushi 2022-yil iyulida 49,0 foiz, 2023-yil yanvarida 49,0 foiz [8].

1-jadval. Qoraqalpog‘iston aholisi, ming kishi

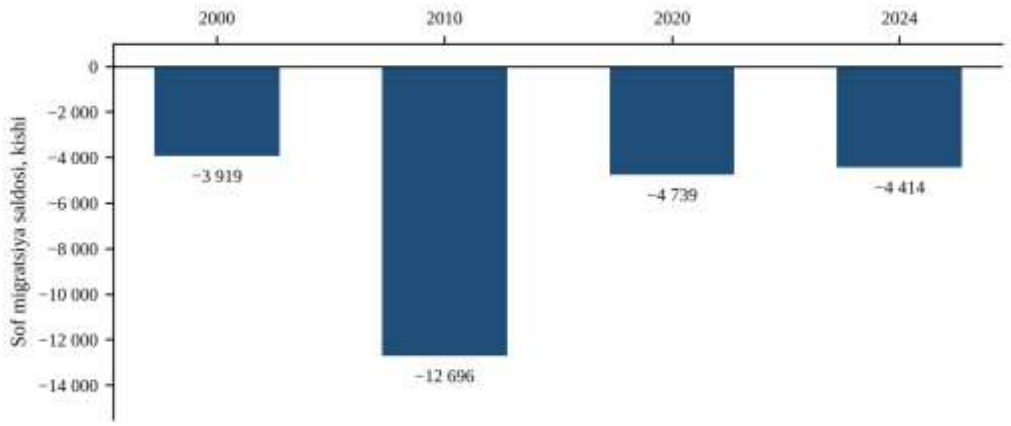
Sana	Jami aholi	Shahar	Qishloq	Manba
2022-yil 1-iyul	1 962,4	961,3	1 001,1	[8]
2023-yil 1-yanvar	1 976,3	967,5	1 008,8	[8]
2025-yil 1-aprel	2 035,1	-	-	[8]
2025-yil 1-iyul	2 040,7	-	-	[8]
O‘sish, 2023-01-01 → 2025-07-01	+64,4 (+3,26%)	-	-	hisob

Tabiiy harakat aholi o‘sishining asosiy omili bo‘lib qolmoqda. 2025-yil yanvar–mart oylarida 8,8 ming tug‘ilish va 2,3 ming o‘lim qayd etilgan, tabiiy o‘sish 6,5 ming kishini tashkil etgan [8]; 2022-yil 1-iyul holatidagi ma’lumotda tug‘ilish 18,8 ming, o‘lim 4,4 ming, tabiiy o‘sish 14,4 ming (hisob) ko‘rsatilgan [8]. [1] ga ko‘ra, 2000–2024-yillarda tug‘ilish koeffitsiyenti 24,0 dan 22,1 ‰ gacha, o‘lim 5,6 dan 5,1 ‰ gacha, tabiiy o‘sish 18,4 dan 17 ‰ gacha kamaygan; yosh tarkibi (2020): 0–15 yosh - 31%, 16–59 yosh - 62%, 60 yoshdan yuqori - 7%. Yillik aholi o‘sishi taxminan 25-27 ming, mehnat resurslariga qo‘shilish esa 5–6 ming kishi [1]. Yosh tarkibi turizm uchun ikki tomonlama ahamiyatga ega: mehnatga layoqatli aholi ulushining yuqoriligi xizmat sohasi uchun kadr zaxirasini bildiradi, 0–15 yoshdagilar 31 foizligi esa kelgusida bandlik talabi oshishini ko‘rsatadi.

2-jadval va 1-rasmda migratsiya ko‘rsatkichlari keltirilgan. 1991–2021-yillarda respublikaga 456,7 ming kishi kelgan, 712,7 ming kishi ketgan, sof saldo -256,0 ming kishi; ketganlar kelganlardan 1,56 baravar ko‘p. 2000–2025-yillar uchun kirish 48 628, chiqish 74 956, saldo −26 328 ko‘rsatilgan (muallif hisobi: 48 628 - 74 956 = −26 328, ya’ni birliklar [1] da muvofiq). Eng yuqori manfiy saldo 2010-yilda (−12 696) kuzatilgan; bu 2000-yildagi (−3 919) ko‘rsatkichdan 3,2 baravar katta, 2024-yilda esa −4 414 ga kamaygan, ya’ni 2010-yil darajasining 34,8 foizi [1]. Muallif ko‘chishning yuqori darajasini 2000-yildan boshlangan qurg‘oqchilik, Amudaryo oqimi va Orol dengizi bilan bog‘liq ekologik muammolar hamda bandlik cheklovlari bilan izohlaydi [1].

2-jadval. Qoraqalpog‘istonda migratsiya ko‘rsatkichlari

Davr / yil	Kelganlar	Ketganlar	Saldo	Manba
1991–2021 (ming kishi)	456,7	712,7	−256,0	[1]
2000–2025 (kishi)	48 628	74 956	−26 328	[1]
2000-yil	-	-	−3 919	[1]
2010-yil	-	-	−12 696	[1]
2020-yil	-	-	−4 739	[1]
2024-yil	-	-	−4 414	[1]
2025-yil I chorak (kishi)	3 052	4 109	−1 057*	[8]

1-rasm. Sof migratsiya saldosi, kishi. Manba: [1] asosida muallif tuzgan

2025-yil I chorak ma’lumotlari migratsiya tuzilmasini ko‘rsatadi: kelganlarning 3 021 nafari (99,0%) mamlakat ichidan, 31 nafari chet eldan; ketganlarning 3 264 nafari mamlakat ichiga, 845 nafari (20,6%) chet elga. Shu tariqa ichki saldo −243, tashqi saldo -814 kishini tashkil etgan [8]. Demak, manfiy saldoning asosiy qismi xorijga ketish bilan bog‘liq. Bu holat chorakdagi tabiiy o‘sishning (6 500) 16,3 foizi migratsiya orqali yo‘qolganini bildiradi. [1] da mehnat migratsiyasi yo‘nalishlari sifatida Rossiya, Qozog‘iston, Koreya va Yevropa davlatlari qayd etilgan.

3-jadvalda turistik oqim va demografik ko‘rsatkichlar yonma-yon berilgan. 2018-yilda respublikaga 43 475 turist kelgan, 15 274 nafari xorijliklar; 2019-yilda 21 399 xorijlik; 2020-yilda pandemiya sababli 1 803 nafar [2]. 2024-yilda 200 700 xorijiy va 2 milliondan ortiq ichki turist, 2025-yilda esa 405 800 xorijiy turist qayd etilgan; respublikada 94 madaniy meros obyekti va 35 ziyoratgoh mavjud [8]. 2022-yil 1-oktabr holatiga 49 turistik korxona, 88 joylashtirish joyi (30 mehmonxona, 40 mehmon uyi, 18 xostel) va 25 gid-tarjimon faoliyat yuritgan [2].

3-jadval. Turistik oqim va demografik ko‘rsatkichlar

Ko‘rsatkich	Qiymat	Hisob	Manba
Xorijiy turistlar 2018 → 2025	15 274 → 405 800	26,6 baravar	[2; 8]
Xorijiy turistlar 2024 → 2025	200 700 → 405 800	2,02 baravar	[8]
Xorijiy turistlar / 1000 aholi, 2025	405 800 / 2 040,7 ming	≈199	[8], hisob
Ichki turistlar / aholi, 2024	2 mln dan ortiq / ≈2,0 mln	≈1 dan yuqori	[8], hisob
Xorijiy turistlar / sof migratsiya yo‘qotishi, 2024	200 700 / 4 414	45,5 baravar	[1; 8], hisob
Sof migratsiya yo‘qotishi / mehnat resurslariga yillik qo‘shilish	4 414 / 5 000–6 000	≈74–88%	[1], hisob

Jadvaldan ikki xulosa kelib chiqadi. Birinchidan, turistlar oqimi migratsiya hajmidan bir necha o‘n baravar katta (2024-yilda 45,5 baravar), biroq turistlar vaqtinchalik tashrif buyuruvchilar bo‘lib, mahalliy aholi sonini to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zgartirmaydi; ularning demografik ta’siri bandlik va daromad orqali bilvosita bo‘ladi [5; 7]. Ikkinchidan, turizmdagi ish o‘rinlari bilan solishtirganda migratsiya yo‘qotishi mehnat resurslariga yillik qo‘shilishning taxminan to‘rtdan uch qismiga teng; bu turizm sohasi bandlikning bir qismini ta’minlasa, mahalliy kadr zaxirasini saqlashga yordam berishi mumkin degan taxminni asoslaydi, ammo qoraqalpoq statistikasida turizm bandligi alohida keltirilmagani uchun uni isbotlab bo‘lmaydi. O‘zbekiston bo‘yicha mavjud baholar malakali kadrlar yillik talabning 30–32 foizini qoplashini ko‘rsatadi [4]; Qoraqalpog‘iston uchun bunday baho yo‘q.

[1] da tanlangan tuman va yillar uchun ma’lumotlar mavjud (4-jadval). Nukus shahriga kelganlar soni 2000-yildagi 4 482 dan 2020-yilda 2 258 gacha 49,6 foizga kamaygan, Nukus tumanida esa 2020-yildagi 741 dan 2025-yilda 1 041 gacha 40,5 foizga oshgan. Xo‘jayli tumanida 2000-yilda 1 437 kelgan va 2 195 ketgan (saldo −758), Amudaryo tumanida 2025-yilda 838 kelgan va 1 468 ketgan (saldo −630). 2000-yilda kelganlar eng kam tuman Mo‘ynoq (205) bo‘lgan. Muallif 2024-yilda eng faol ichki ko‘chish Nukus shahri va tumani, Xo‘jayli, Amudaryo hamda To‘rtko‘lda kuzatilganini qayd etgan [1].

4-jadval. Tanlangan hududlarda migratsiya (kishi)

Hudud	Yil	Kelganlar	Ketganlar	Saldo	Manba
Nukus shahri	2000 → 2020	4 482 → 2 258	-	−49,6% (kelganlar)	[1]
Nukus tumani	2020 → 2025	741 → 1 041	-	+40,5% (kelganlar)	[1]
Xo‘jayli tumani	2000	1 437	2 195	−758	[1]
Amudaryo tumani	2025	838	1 468	−630	[1]
Mo‘ynoq tumani	2000	205 (eng kam)	-	-	[1]

Turistik jihatdan [2] Nukus shahri, Shimboy, Ellikqal’a, To‘rtko‘l, Beruniy va Mo‘ynoq tumanlarini maxsus turistik hududlar sifatida ko‘rsatadi, Xo‘jayli esa Mizdaxon ziyorat majmuasi joylashgan tuman [8]. Ya’ni turizm uchun ahamiyatli hududlar (Xo‘jayli, To‘rtko‘l, Mo‘ynoq) migratsion faolligi yuqori yoki kelganlar soni past hududlar bilan qisman mos keladi. Biroq tuman kesimidagi ma’lumotlar tanlangan yillar bilan cheklangani sababli aniq bog‘liqlik xulosasi chiqarilmaydi.

Xorij va MDH tadqiqotlari [5; 6; 7] hamda mahalliy ma’lumotlar [1; 2; 8] asosida demografik-migratsion omillarning turizmga ta’sirini uch kanalga ajratish mumkin: **mehnat resurslari kanali** (kadr zaxirasi, yosh tarkibi), **talab kanali** (mahalliy aholi daromadi va ichki turizm) hamda **makon kanali** (hududlar o‘rtasidagi ko‘chish va turistik tugunlarning aholisi). Kanallar va tegishli choralar 5-jadvalda umumlashtirilgan.

5-jadval. Demografik omillar va turizm: ta’sir kanallari (taklif)

Kanal	Demografik ko‘rsatkich	Turizm uchun ahamiyati	Tavsiya etiladigan chora
Mehnat resurslari	Mehnatga yaroqli aholi 62%; yillik qo‘shilish 5–6 ming [1]	Xizmat sohasi uchun mahalliy kadr zaxirasi	Mehmonxona, gid va hunarmandchilik bo‘yicha kasbiy tayyorgarlik [4]
Migratsion yo‘qotish	Sof saldo −4 414 (2024); tashqi saldo −814 (I chorak 2025) [1; 8]	Kadr va tadbirkor zaxirasining kamayishi	Turizmda mahalliy bandlikni rag‘batlantirish; qaytgan mehnat migrantlarini ro‘yxatga olish [1]
Mahalliy talab	Aholi 2 040,7 ming; ichki turistlar 2 mln dan ortiq [8]	Ichki turizm barqaror baza, tashqi shoklarga kam ta’sirchan	Ichki va ziyorat turizm mahsulotlarini mahalliy aholiga moslashtirish
Makon (tuman)	Nukus tumanida o‘sish, Xo‘jayli va Amudaryoda manfiy saldo [1]	Turistik tugunlar atrofida aholi barqarorligi	Tugunlar yaqinida xizmat va tunash joylari; mikro va kichik biznesni qo‘llash [7]

Kanal	Demografik ko‘rsatkich	Turizm uchun ahamiyati	Tavsiya etiladigan chora
Statistik hisob	Vaqtinchalik va mavsumiy harakat qayd etilmaydi [5]	Real turistik va migratsion yuklama noaniq	Tuman kesimida yagona monitoring; turizm bandligini alohida hisoblash

Modelni qo‘llashda [6] da ko‘rsatilgan xavflarni hisobga olish lozim: turizm yagona iqtisodiy asosga aylansa, mavsumiylik kuchaysa yoki tartibga solish zaif bo‘lsa, demografik ta’sir salbiy yoki neytral bo‘lishi mumkin. Qoraqalpog‘iston uchun 2020-yildagi turistlar oqimining 11,8 baravar qisqarishi [2] yagona yo‘nalishga tayanish xavfini ko‘rsatdi, shu sababli turizmni kichik hajmli, diversifikatsiyalangan va mahalliy bandlikka yo‘naltirilgan holda rivojlantirish [7] maqsadga muvofiq.

Demografik omillarning turizmga ta’sirini kelgusida miqdoran baholash uchun yagona ko‘rsatkichlar tizimi zarur. Hozirda aholi soni, tabiiy harakat va migratsiya ma’lumotlari muntazam e’lon qilinadi [8], turistlar soni ham hisobga olinadi [2; 8], biroq turizmdagi bandlik, vaqtinchalik va mavsumiy harakat hamda tuman kesimidagi turistik yuklama alohida hisobga olinmaydi [5]. 6-jadvalda taklif etilgan ko‘rsatkichlar ikki guruhga mavjud va yangi joriy etiladigan ajratilgan.

6-jadval. Monitoring ko‘rsatkichlari tizimi (taklif)

Ko‘rsatkich	Birlik	Ma’lumot manbai	Holati
Doimiy aholi soni (tumanlar kesimida)	ming kishi	Statistika boshqarmasi [8]	Yuritilmoqda
Tabiiy o‘sish va migratsiya saldosi (ichki / tashqi)	kishi / chorak	Statistika boshqarmasi [8]	Yuritilmoqda
Xorijiy va ichki turistlar	kishi / yil	Turizm qo‘mitasi [2; 8]	Yuritilmoqda
Turizmdagi bandlik (mahalliy / ko‘chib kelgan)	kishi	Mehnat va turizm organlari	Yangi joriy etiladi
Mavsumiy va vaqtinchalik harakat	kishi / oy	Turistik tugunlarda hisob [5]	Yangi joriy etiladi
Qaytgan mehnat migrantlari va ularning bandligi	kishi	Ro‘yxatga olish tizimi [1]	Yangi joriy etiladi

Manba: muallif taklifi.

Ko‘rsatkichlar tuman kesimida bir xil metodika bilan to‘plansa, kelgusida turistik oqim, bandlik va migratsiya saldosi o‘rtasidagi bog‘liqlikni panel ma’lumotlar asosida baholash mumkin bo‘ladi. Bu [6] da ta’kidlangan, sababiy bog‘liqlik isbotlanmagani haqidagi cheklovni bartaraf etishning amaliy yo‘li hisoblanadi.

XULOSA

1. Xorij va MDH tadqiqotlari turizm va demografik jarayonlar o‘rtasidagi bog‘liqlik shartli ekanini ko‘rsatadi: ijobiy natija diversifikatsiya, ijtimoiy kapital va boshqaruv sifatiga bog‘liq, universal ta’sir mavjud emas [5; 6; 7]. Qoraqalpog‘iston bo‘yicha bunday bog‘liqlik tizimli o‘rganilmagan.

2. Aholi soni 2023-yil yanvaridan 2025-yil iyuligacha 1 976,3 dan 2 040,7 ming kishiga oshgan (yiliga ≈1,3%), asosiy omil tabiiy o‘sish. Sof migratsiya saldosi esa uzoq vaqt manfiy: 1991-2021-yillarda -256,0 ming kishi; 2024-yilda -4 414; 2025-yil I chorakda -1 057, uning -814 qismi xorijga ketish hisobiga [1; 8].

3. Xorijiy turistlar soni 2018–2025-yillarda 26,6 baravar oshgan va 2025-yilda aholining har 1000 kishisiga ≈199 turistni tashkil etgan. Biroq turistlar vaqtinchalik tashrif buyuruvchilar bo‘lgani uchun ularning demografik ta’siri bandlik va daromad orqali bilvosita bo‘ladi. Turizm migratsiya oqimini o‘zgartirgani manbalarda isbotlanmagan.

4. Taklif etilgan uch kanalli model (mehnat resurslari, mahalliy talab, makon) hamda monitoring choralari turizm rejalashtirishida demografik omillarni hisobga olish uchun asos bo‘ladi. Tadqiqot cheklovlari: sababiy bog‘liqlik baholanmagan, tuman kesimidagi ma’lumotlar tanlangan yillar bilan cheklangan, migratsiya birliklari [1] da tekshirilishi kerak, turizmdagi bandlik bo‘yicha Qoraqalpog‘iston ma’lumoti yo‘q. Keyingi bosqichda tuman panel ma’lumotlari va dala so‘rovlari bilan bog‘liqlikni miqdoran baholash zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Auezov O.T. Qaraqalpaqstan Respublikası miynet resurslarınıń qáliplesiwinde demografiyalıq faktorlar hám xalıq migraciyasınıń tásiri // Ilim hám jámiyet. - Nukus, 2026. – №2. – B. 82–85.

2. Тореният зова Д.Қ., Аметов А.К. Туризм тараўының бүгинги күндеги әҳмийети // Ilim hám jámiyet. – Nukus, 2025. – №4. – B. 61–63.

3. Джураева С.А., Камилова Н.А. Демографические изменения в Республике Узбекистан и их влияние на экономику // Results of National Scientific Research International Journal. – 2025. – Vol. 4, No. 2. – P. 182–189. – DOI: 10.5281/zenodo.15000837.

4. Ochilova X.F., Sadullayev A.A. Respublikaning professional turizm kadrlarga ehtiyoji // Iqtisodiyot va ta’lim. – Toshkent, 2023. – Vol. 24, №1. – B. 512–517. – DOI: 10.55439/ECED/vol24_iss1/a80.

5. Khramova M.N., Manshin R.V., Skoblina E.V. Tourism as a factor of migration and the formation of the Russian-speaking community in Indonesia // RUDN Journal

of Economics. – 2026. – Vol. 34, No. 2. – P. 257–272. – DOI: 10.22363/2313-2329-2026-34-2-257-272.

6. Oliver-Esteban A., Romero-Calcerrada R. Tourism in depopulation contexts: a hybrid bibliometric and narrative systematic review // World. - 2026. - Vol. 7, No. 3. - Art. 40. - DOI: 10.3390/world7030040.

7. Devedžić M. Prilog izučavanju uticaja turizma na demografski razvitak // Stanovništvo. – 2007. – Vol. 45, No. 2. – P. 63–79. – DOI: 10.2298/STNV0702063D.

8. Rasmiy statistika: O‘zbekiston Milliy statistika qo‘mitasi (stat.uz) press-relizlari “Qoraqalpog‘iston Respublikasining demografik ko‘rsatkichlari” (2022-yil 1-iyul; 2023-yil 1-yanvar) va “Hududlar kesimida doimiy aholi soni” (2025-yil 1-iyul); Qoraqalpog‘iston Respublikasi Statistika boshqarmasi (qrstat.uz), “Demografik holat”, 2025-yil yanvar–mart; Qoraqalpog‘iston turizm portali (karakalpakstan.travel), 2024 va 2025-yil yakunlari. – Murojaat: 25.10.2026.